

Treball de recerca:

**“Geometries de la inclusió: el barri com a estructura
d’oportunitats”**

Dirigida per la dra. Marisela Montenegro Martínez

Doctorat de Psicologia Social

Doctorand: Jordi Bonet i Martí

Departament de Psicologia Social

Universitat Autònoma de Barcelona

Octubre de 2007

Geometries de la inclusió: el barri com a estructura d'oportunitats

Jordi Bonet i Martí
IGOP (Institut de Govern i Polítiques Públiques)
Universitat Autònoma de Barcelona

En aquest article em proposo explorar de quina manera el fet de viure en un barri en situació desafavorida cèntric o perifèric afecta les trajectòries d'inclusió de diferents col·lectius desavantatjats. Per a l'abordatge d'aquesta qüestió em basaré en l'exposició d'un model d'estudi comparat de cas, exemplificat en un dels col·lectius estudiats en la recerca "Exclusión Social Urbana: Análisis comparado en cinco ciudades españolas" a fi d'evidenciar la importància de les xarxes socials en la provisió del suport social i millorar la nostra comprensió de la capacitat diferencial d'inclusió social del territori.

Keywords: Estructura d'oportunitats, Exclusió social urbana, Suport social

Abstract

In this article, I explore how the fact of living in a deprived neighborhood (inner city or in the suburbs) affects the trajectories of different disadvantaged target groups. To answer this question I do a comparative case study, that is exemplified by one of the target groups studied in the research project "Exclusión Social Urbana: Análisis comparado en cinco ciudades españolas [Urban Social Exclusion: Compared Analysis in five Spanish cities]". The results evidence the importance of social networks in social support provision. In addition they contribute to improve our understanding about how the territories differ in their capacity of social inclusion

Keywords: Opportunity Structure, Urban Social Exclusion, Social Support

La consideració del territori com a una variable significativa per a la comprensió dels processos d'exclusió ha esdevingut un dels principals eixos del debat internacional sobre dinàmiques d'exclusió social urbana (Subirats, 2006). Tanmateix, no existeix consens dins la comunitat acadèmica sobre quines escales i dimensions cal tenir en compte quan aborem l'àmbit territorial. En el present article em proposo explorar com el fet de viure en un barri en situació desafavorida cèntric o perifèric pot incidir en les trajectòries d'inclusió de col·lectius desavantatjats, és a dir aquells que presenten alguns tipus de vulnerabilitat social

Per l'abordatge de com afecta el territori (la variable explicativa) a les trajectòries (la variable resposta) adoptaré una estratègia d'estudi comparat de cas, basant-me en una conceptualització del territori com a estructura d'oportunitats i desenvolupant una metodologia d'anàlisi per evidenciar com aquesta es reflecteix en les trajectòries d'inclusió social; per exemplificar-la, presentaré una selecció dels resultats obtinguts en la recerca "Exclusión social urbana: una análisis comparado de cinco ciudades españolas" (EXURB)¹ desenvolupada a Barcelona, Bilbao, Madrid, Murcia i Sevilla durant el trienni 2004-2007.

En específic, vull realitzar una anàlisi comparativa de com varia la trajectòria d'un col·lectiu desavantajat en un barri cèntric i un altre de perifèric; el que em permetrà il·lustrar com operen els mecanismes de suport social formal i informal i quines estratègies de supervivència es desenvolupen per afrontar les situacions d'adversitat.

La recollida de dades per l'elaboració de trajectòries fou duta a terme en el context de la EXURB a través d'entrevistes individuals semi-estructurades, realitzades a dues persones per

¹ Recerca dirigida pel dr. Joan Subirats i finançada per la CICYT. En la mateixa he participat com a recercador dins l'equip de Barcelona coordinat pel dr. Ismael Blanco i on han participat Gabriela del Valle Gómez, Jonhatan Sánchez, Uladimir Valdés i Anna Garriga. Per a més informació sobre propòsit, abast i metodologia emprada pot consultar-se la pàgina web < <http://www.exurb.es> >

barri pertanyents a cinc col·lectius socials en situació de vulnerabilitat² (migrants en situació irregular, joves amb fracàs escolar i dificultats d'inserció laboral, dones amb càrregues de monoparentalitat, persones grans en situació de vulnerabilitat relacional i aturats/des de llarga durada). Tanmateix, en aquest article em centraré amb la presentació de l'anàlisi del col·lectiu migrant en la ciutat de Barcelona a fi d'exemplificar la metodologia proposada.

Al tractar-se d'un estudi comparat de casos, no he cercat la producció de generalització estadística, els resultats no són generalitzables en termes de freqüència donat que partim d'una N petita, sinó analítico-conceptual (Flyvbjerg, 2004). És a dir, s'orienta a la producció de teoria formal per a la millora de la comprensió de la problemàtica d'estudi, més enllà de les variables contextuais descriptives, i és contrastable a partir de la replicació del disseny de recerca en altres contextos

Considero rellevant per a la problemàtica de recerca, el fet de partir de l'escala barrial, en tant que aquesta constitueix l'àmbit territorial de proximitat que aglutina un major nombre d'interaccions entre actors, permetent superar la dicotomia micro-macro³ a partir de la introducció d'un nivell meso-relacional.

Els efectes de barri

Tot i existir una llarga tradició en la literatura científica anglo-saxona d'anàlisi de l'exclusió social urbana, que es remunta a les primeres monografies de l'Escola de Chicago i arriba fins a les actuals corrents dels anomenats *neighbourhood effects* (Buck 2001), el seu impacte en el context acadèmic català i espanyol ha estat limitat. Aquest dèficit, comporta el risc

² Per la determinació de quins eren els col·lectius socials rellevants es va tenir en compte els diagnòstics previs de perfils vulnerables realitzats per la resta d'equips en cadascuna de les ciutats objecte d'estudi, així com l'anàlisi prèvia de perfils d'exclusió social urbana a Catalunya (Subirats, 2005b)

³ Amb la dicotomia micro-macro em refereixo a la dificultat d'integració de resultats entre aquells estudis basats en l'agència dels subjectes (micro) i aquells basats en l'estructura social (macro)

d'acceptar acríticament supòsits teòrics i recomanacions polítiques desenvolupades en contextos forans, i aplicar-les a les ciutats sud-europees, sense tenir en compte les diferències que presenten en morfologia, estructura i història urbana. (Kazepov, 2005)

La teoria dels *neighbourhood effects* (Andersson, 2007), dominant en la literatura anglosaxona, seguint l'estela iniciada per l'estudi de Wilson (1987) sobre l'efecte de la mobilitat residencial en els barris amb dificultats, tendeix a subratllar com la concentració de múltiples factors de vulnerabilitat en els barris desfavorits (altes taxes de migració, monoparentalitat, atur,...) agreuja la condició de marginalitat i pobresa del conjunt de la seva població,. Malgrat que en el seus orígens, aquesta corrent donà un major èmfasi a les variables estructurals, ha adoptat darrerament una orientació cada vegada més behaviourista⁴, accentuant l'anàlisi quantitativa de la difusió de patrons desviats de conducta prenent com a model la proposta de Manski (2000) de diferenciar entre efectes de barri endògens, exògens i correlacionats.

En canvi, dins el context de l'estat espanyol, la majoria d'estudis adopten una orientació socio-estructural, ja sigui a partir de l'anàlisi comparada de barris desfavorits (Arias, 2000; Alguacil, 2000), o centrada en el camp de l'exclusió i segregació (Cortés , 2003; Leal, 2002).

Malgrat que els estudis espanyols mencionats forneixen una bona imatge de conjunt al voltant de les tendències observables, considero que l'adopció d'una perspectiva macro-estructural al no incorporar dimensions meso i microsocials, com les estratègies de mobilització del suport social i l'acció de les xarxes comunitàries, no permet desenvolupar una anàlisi aprofundida de com opera la interacció entre barri i col·lectius desfavorits.

⁴ Considero que aquest èmfasi en la conducta dins els estudis sobre exclusió social és indestructible de la popularització de les teories conservadores de l'underclass dins les universitats nordamericanes (Bourdieu et Wacquant, 2001)

En aquest article, proposo un desplaçament de la mirada que situï el focus en la valoració de la seva capacitat inclusiva, vinculant territori i provisió de benestar a diferència dels estudis centrats en els efectes exclusògens del territori. La finalitat és doncs, a partir d'un disseny de recerca fonamentat empíricament i teòrica, incorporar les dimensions meso i micro en l'anàlisi dels efectes de barri sobre les trajectòries d'exclusió/inclusió, separant-les de la seva operacionalització més behaviourista i estigmatitzant present dins la corrent dels *neighbourhood effects*,.

El barri com a esfera d'inclusió

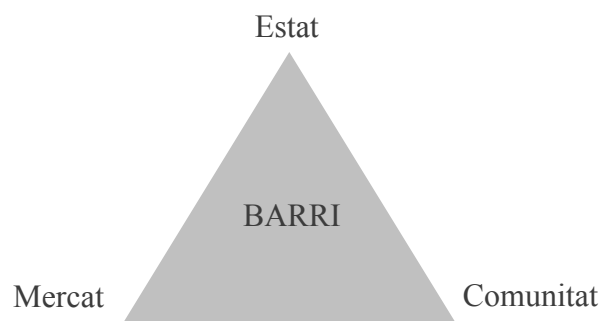
Els enfocaments tradicionals en sociologia i ciència política atorguen a l'estat el rol de principal proveïdor de benestar, diferenciant-lo del mercat al que li correspondria la creació d'ocupació i generació de riquesa; i de la comunitat, entesa com a *locus* de la cohesió social. Aquesta separació funcional, si bé podia resultar explicativa en un context d'Estat de Benestar Keynesià fort, ha esdevingut inconsistent per comprendre les transformacions en l'estructura social, política i productiva dels darrers decennis (Subirats, 2005a). Enfront d'aquest paradigma estatocèntric, han aparegut diferents aproximacions teòriques i metodològiques, com l'*assets vulnerability approach* (Moser, 1997) i l'anàlisi de l'estructura d'oportunitats (Musterd, 2004), que parteixen de la noció d'actius socials per revaloritzar la provisió de benestar per part dels actors no-estats, així com la importància de l'àmbit local com a esfera d'interacció generadora d'oportunitats⁵. Ambdues, s'inspiren en la proposta de superació de l'economia neoclàssica desenvolupades per Amartya Sen (1992, 2000) a partir d'un model de benestar social no centrat en la "utilitat" sinó en "les capacitats", i on el desenvolupament ja no passaria tant per la possessió de béns tangibles, sinó per l'expansió d'*entitlements* (conjunt

⁵ Partint d'aquesta perspectiva, considero la vulnerabilitat social no com un efecte de la desposseïció material o del l'adscripció a una categoria psicosocial vulnerable, sinó com un dèficit d'accés als recursos que permetin satisfer les necessitats vinculades al desenvolupament d'un projecte vital en condicions considerades com a adequades dins els barems d'una determinada societat. Per una anàlisi més aprofundida: (Bonet, 2006).

de béns o recursos que l'individu pot comandar) el que suposaria un increment de les capacitats dels individus i llars desafavorides (Filgueira Kaztman 1998).

Així doncs, l'*assets vulnerability approach* desenvolupada per Caroline Moser (1997, 1998) enlloc de centrar-se en la macances de les poblacions pobres, valoritza els actius socials de les famílies i la visibilització de les estratègies que desenvolupen llars i famílies en situació de pobresa per augmentar el seu benestar. Tanmateix, considero que aquesta perspectiva és reduccionista per abordar l'escala barrial, en tant que dóna excessiva centralitat a l'estructura de suport familiar i minusvalora els mecanismes de suport social presents en l'àmbit comunitari. Al meu entendre, aquesta mancança és corregida en la proposta d'anàlisi d'estructura d'oportunitats de Filgueira i Katzman (1998) que situa l'èmfasi en la perspectiva relacional i contempla les diferents fonts provisòries del suport social.

Partint d'aquestes referències, he conceptualitzat l'estructura d'oportunitats d'un territori com l'esfera formada per la interacció de tres àmbits, l'estat, el mercat i la comunitat, i que facilita o dificulta l'accés a determinats recursos (materials, informacionals i emocionals) a fi de satisfer les necessitats de les persones i col·lectius que l'habiten.

Aquesta conceptualització em permet considerar l'estructura d'oportunitats del barri, a partir de la disposició que prenen i les relacions que s'estableixen entre les esferes ofereix diferents oportunitats d'accedir a satisfactors (recursos que satisfan necessitats) a les poblacions que l'habiten.

Ciutat Meridiana i Barceloneta

La selecció dels barris on es desenvolupa l'estudi s'ha realitzat dins el context de la recerca EXURB amb la finalitat de comprovar la significativitat de la distinció centre-perifèria (Arias, 2000) en la comprensió dels processos d'exclusió social urbana, i analitzar com diferents estructures d'oportunitats afecten diferencialment la vulnerabilitat dels col·lectius en situació de desavantatge social. En el cas de la ciutat de Barcelona els barris seleccionats són la Barceloneta, un barri fundat al segle XVIII i pertanyent al centre històric, amb una forta identitat territorial vinculada a la seva condició de barri marítim, i Ciutat Meridiana, barri perifèric poligonal ubicat al nord-est del municipi i construït durant la dècada dels 60' per allotjar població obrera provinent en gran majoria de la migració espanyola.. Malgrat que l'objecte de l'article no sigui l'estudi substantiu de l'estructura d'oportunitats, resumiré quines han estat les característiques més rellevants obtingudes en l'anàlisi a fi de situar el posterior anàlisi de trajectòries⁶.

L'**estructura d'oportunitats de la Barceloneta** està marcada pel pes del **mercat**, tant per l'estructura productiva (sector serveis i activitats relacionades amb el port) com per la pressió gentrificadora exercida pel mercat immobiliari i derivada de la centralitat urbana, la transformació de les activitats tradicionals desenvolupades al port vell i la remodelació de la façana marítima. Respecte a l'acció de l'**esfera estatal** es tracta d'un barri que compte amb un

⁶ Per una anàlisi més aprofundida de les respectives estructures d'oportunitats em remeto a la ponència presentada al IX congrés de la Federació Espanyola de Sociologia celebrat a Barcelona el setembre de 2007 (Bonet, Gómez 2007)

important nombre d'equipaments i serveis, complementats per la proximitat de recursos en zones colindants. Dins les accions de l'administració, destaca el Pla d'Atenció Integral per a la Gent Gran, en procés d'aprovació i que ha aixecat nombrosos recels. Finalment, respecte a **l'àmbit comunitari**, es tracta d'un barri amb una forta identitat barrial, derivada de les activitats precedents vinculades a l'economia portuària, acompanyada d'una creixent mixticitat social, fruit tant de l'arribada de nova migració extracomunitària com de persones acabalades atretes per la proximitat al port i al centre de la ciutat. Tanmateix aquests canvis poblacionals, acompanyats de l'èxode de la gent jove del barri que té dificultats per accedir a un habitatge com a conseqüència de l'augment de preus, ha comportat un debilitament de les xarxes socials existents, el que esdevé un factor agreujador de les situacions d'aïllament relacional que afecten a un nombre creixent de les persones grans que hi viuen.

En l'**estructura d'oportunitats de Ciutat Meridiana** destaca en canvi la baixa presència del **mercat**, donada la seva funcionalitat eminentment residencial derivada de la seva perifèricitat i la tipologia edificatòria. En l'**acció de l'estat** cal diferenciar dues etapes, la primera corresponent a l'etapa del *desarrollisme* franquista on hi havia una manca palesa d'equipaments, infraestructures i serveis el que motivà fortes protestes veïnals i afavorí el creixement d'un fort teixit associatiu, i una segona etapa iniciada l'any 1979 amb el primer ajuntament democràtic on es destinen nombrosos recursos per subsanar els dèficits acumulats de l'etapa precedent. Cal destacar que des de 2003 s'està desenvolupant un Pla Comunitari especialment orientat a la població jove i migrant, i que des de 2006 s'hi han afegit diferents actuacions de regeneració urbana a partir de la seva incorporació a la Llei de Barris. Respecte a **l'àmbit comunitari**, existeix un teixit històric de vincles forts derivats de l'homogeneïtat poblacional prèvia; tanmateix aquest teixit s'està debilitant donatque no es renova, ja sigui per l'èxode residencial de les poblacions joves, que marxen del barri en tant que consideren que

no s'adequa a les seves necessitats, i l'arribada de població migrant que expressa dificultats per establir vincles de pertinença amb el territori.

Les trajectòries d'inclusió

L'anàlisi de les trajectòries constitueix l'element focal entorn al qual girarà la meua argumentació, donada la seva idoneïtat per copsar el caràcter dinàmic i diferencial dels processos d'exclusió social i en tant permet comprendre a partir de les percepcions dels col·lectius desafavorits l'efecte de l'estructura d'oportunitats en la seva trajectòria.

Generalment, els estudis de trajectòries d'exclusió parteixen de la proposta de diferenciació entre zones d'integració, vulnerabilitat i exclusió elaborada per Robert Castel (1995). En el cas de l'estat espanyol, Manuel Pérez Yruela (2002, 2004) ha emprat aquesta metodologia per analitzar com varia l'evolució biogràfica del entre aquestes zones. Tot i que reconec la seva potencialitat explicativa en l'abordatge de trajectòries individuals, considero que aquest enfocament, d'una banda, no s'ajusta a l'anàlisi de trajectòries col·lectives, a resultes de la gran diversitat d'itineraris que contenen, i de la dificultat d'establir divisòries entre zones (integració-vulnerabilitat-exclusió) ja que la categorització no sempre és nítida i depèn en molt casos de factors de context.

Així doncs, la proposta d'anàlisi que desenvolupo parteix del supòsit que l'eix exclusió-inclusió constitueix un contínuum on es pot donar un augment o disminució de la vulnerabilitat en funció de com es combinin els diferents factors agreujants i de protecció amb els episodis vitals crítics. D'altra banda, no abordo l'anàlisi des de la lògica de l'exclusió sinó des de la inclusió, emfasitzant aquells recursos i oportunitats que els subjectes mobilitzen per satisfer les seves necessitats.

El tractament de les dades l'he realitzat a partir d'un protocol d'anàlisi de contingut sobre les entrevistes realitzades inspirat en la Grounded Theory (Glasser Strauss, 1967) que compren les següents dimensions: la trajectòria pròpiament dita, diferenciant entre l'anàlisi narratiu-longitudinal i la projecció de la trajectòria en el cicle vital, els mecanismes de suport social percebut i l'estudi de les estratègies de supervivència que els diferents subjectes participants posen en joc per afrontar les situacions de vulnerabilitat.

L'anàlisi de l'**estructura narrativa longitudinal** té com a finalitat copsar com l'entrevistat estructura seqüencialment la seva trajectòria. Diferencio així una situació de partida, on en alguns casos poden ja aparèixer factors exclusògens: vulnerabilitat heretada: pertinença a minories ètniques socialment estigmatitzades, pobresa econòmica o desestructuració de la llar familiar. Posteriorment, identifico aquells episodis vitals significatius que constitueixen punts d'inflexió en la trajectòria vital del subjecte (representen un augment o disminució la seva percepció de vulnerabilitat), per acabar establint les successives etapes vitals marcades pels diferents punts d'inflexió i on podien donar-se correlativament factors de vulnerabilitat, protecció i episodis vitals identificats com a significatius però no constitutius de punt d'inflexió.

Posteriorment, aquesta seqüencialització és projectada en el **cicle vital** del subjecte a partir de la següent etapificació:

- **Primera Infància**: etapa que s'inicia amb el naixement i es troba marcada per la família com a principal agent socialitzador.
- **Escolarització**: etapa iniciada amb l'accés al sistema educatiu formal i on s'incorpora a més de la família, la institució educativa i els grups d'iguals en el rol socialitzador.

- **Treball/adquisició de mitjans de supervivència:** etapa marcada per la progressiva autonomia del subjecte respecte a la família com a font proveïdora de recursos de subsistència i el seu accés al mercat laboral (formal o informal) o altres mecanismes de proveïment de recursos.

- **Llar/família** Etapa que es dona sovint de forma simultània a l'anterior, però que analitzo separatament per la distinció d'espais públic privat, i que ve determinada per l'emancipació del subjecte de la família d'origen i l'establiment d'una nova llar que pot adquirir una estructura familiar.

- **Vellesa:** Etapa on tendeix a declinar la inserció del subjecte en l'esfera laboral a partir en de la jubilació, en la majoria de casos, i on poden aparèixer factors associats a l'envelliment (problemes de salut, reducció de les xarxes socials, migradesa de recursos econòmics associats a baixes pensions,...)

A aquestes etapes, cal afegir en el cas de persones migrants, el propi procés de **migració**, en tant que en la majoria de casos analitzats constitueix una etapa vital substantiva per si mateixa incloent la ruta migratòria, el propi procés d'adaptació al país d'origen i els condicionants derivats de la situació administrativa en que es trobi el subjecte.

Per l'abordatge dels **mecanismes de suport social** m'he basat en la percepció del subjecte sobre el suport social rebut (fonts provisoras, tipus de suport i accés a les xarxes comunitàries.)

SUPORT SOCIAL	
Tipus de suport	Material, Informacional, Emocional
Font Provisorat	Institucions Públiques, organitzacions del tercer sector, xarxa familiar, xarxa veïnal,

	xarxa d'amistats,
--	-------------------

Connectat estretament amb el suport social, he evidenciat les xarxes d'interacció del subjecte: institucionals, comunitàries, d'amistats, de familiars, de coneguts i subxarxes temàtiques vinculades a l'oci, la delinqüència, les drogodependències,... En aquest procés he tingut en compte l'homogeneïtat, el tamany, la diversitat, la territorialització i la vulnerabilitat de cadascuna d'elles.

Finalment, l'**anàlisi de les estratègies de supervivència** em permet introduir l'agència del subjecte que quedava difuminada en les dimensions anteriors pel pes dels factors estructurals. Per a la seva classificació, recupero la distinció de Laparra (2000) entre disruptiva (Laparra l'anomena conflictiva) i adaptativa, afegint un tercer model, l'acumulativa. Així doncs, les adaptatives corresponen a aquelles estratègies en les que el subjecte cerca una adaptació a les condicions del medi per fer front a les situacions d'adversitat. Un possible exemple seria el desenvolupament d'un sentiment de pertinença al barri com a estratègia inclusògena. Les disruptives, en canvi corresponen a una ruptura de les condicions ambientals per part del subjecte, per exemple la mobilitat residencial o la separació conjugal. Finalment, les acumulatives corresponen a una acumulació de recursos (materials, informacionals o emocionals) en vistes a un possible ús disruptiu posterior, exemples en serien l'enfortiment emocional o l'estalvi econòmic.

Trajectòries del col·lectiu migrant

A fi d'il·lustrar l'aplicació de la metodologia em basaré en l'exposició dels resultats corresponents a l'anàlisi les trajectòries del col·lectiu de immigrants en situació irregular en dos barris de la ciutat de Barcelona. Es tracta de quatre entrevistes realitzades a tres dones i un

home. El contacte amb els participants s'establí a través de serveis socials i organitzacions no governamentals, excepte en un cas on la persona fou contactada directament en l'espai públic.

L'element comú que emergeix de l'anàlisi narratiu-longitudinal de les entrevistes és que el moment crític de la trajectòria vital ve determinat pel propi procés migratori i que la condició de vulnerabilitat es troba estretament vinculada a la situació d'irregularitat administrativa, el que els impedeix accedir amb igualtat de condicions als drets i prestacions socials; per exemple, en referència al desig de millorar la seva formació una migrant colombiana feia referència a: “*con los documentos puedes hacer muchas cosas, pero sin documentos no puedo entrar a la universidad. Yo quisiera estudiar*”

Al marge de quines hagin estat les motivacions inicials expressades per emprendre el projecte migratori (expectatives de millora salarial, necessitat d'atenció mèdica, desig de conèixer altres països i societats o la voluntat de fugir de situacions de pobresa i inseguretat en la societat d'origen) sobresurt la manca de papers com un dels principals factors de desavantatge social. Aquesta situació afecta la capacitat d'accedir a mitjans de subsistència, d'assegurar-se una residència i desenvolupar el projecte vital en condicions de seguretat i estabilitat; tal i com expressava una migrant cubana: “*Lo que hay que cambiar es que podamos trabajar, porque el trabajo es una cosa que te da estabilidad, te da seguridad, porque si tengo trabajo, tengo mi dinero y puedo, no se alquilarme un piso*”

A aquesta situació d'inseguretat, cal afegir l'efecte de la pressió policial i la por a l'expulsió, que acaba condicionant les estratègies d'accés a recursos materials. Així, un migrant xilè feia referència a l'ordre d'expulsió com un punt d'inflexió en la seva trajectòria en la societat d'acollida: “*el primer año, no es por decir nada, pero vivía muy bien, pude traer a mis*

hermanas a España, vinieron dos hermanas, mi madre me trajo a mi desde el principio. Pero después de un año cuando empezó un poco la policía a ponerse un poco más estrictos con la gente, los inmigrantes, un día me pillaron vendiendo, me detuvieron y me hicieron una carta de expulsión y de allí en adelante ya no me dediqué a vender más nada”.

Es genera així un sentiment d’indefensió que dificulta l’accés als mecanismes d’acollida, alhora es produeix un doble sentiment de doble desvinculació, angouxa que reflectia una migrant colombiana: *“es horrible porque mantienes aquí mantienes allá y ya sabes y bueno, segundo, porque tu llegas y no sabes que te van a poner a hacer y pues o sea así a lo loco llegas, no sabes que hacer en un país extraño, otra cultura, otro idioma, si es muy difícil para nosotros los inmigrantes”*

S’evidencia així que la irregularitat legal i la inseguretat associada accentua també la fractura relacional amb la societat d’origen, limitant la possibilitat de visitar les xarxes romanents en el país de provenença fins a la regularització de l’expedient migratori. En el cas d’una migrant subsahariana que havia hagut de deixar els fills en el país d’origen comentava: *“volver no habría problema, pero regresar sin papeles no puedes”*.

Un altre element, recollit en l’anàlisi narratiu longitudinal ha estat que el procés migratori no es dona sovint de forma directa, sinó a través de països intermitjos. En els casos estudiats, els migrants havien passat per Gabon, Eslovàquia (com estratègia d’entrada a Europa) o Holanda. Relacionat amb aquest punt, també s’evidencia que la decisió d’emprendre una determinada migratòria es troba sovint relacionada amb l’assentament de xarxes familiars (amb diversos graus de parentius) o de paisanatge prèvies en la societat d’arribada. Així doncs, en la decisió de la migrant colombiana per venir a Barcelona va influir el fet que *“los hermanos de mi es-*

poso están acá y ellos me dicen vente acá que aquí es mejor la vida, porque ellos antes habían vivido en Amsterdam, 6 años estuvieron viviendo allá, y un día decidieron venirse aquí y pues yo les decía no, yo no yo aguanto un poco y ya, No que vente aquí que aquí es mejor la vida, bueno me decidí a venirme por ellos y bueno tengo dos años aquí”.

Cicle vital

Respecte a la dimensió del cicle vital, i a diferència d'altres col·lectius estudiats en el context de la EXURB (especialment el de joves i de gent gran), les trajectòries analitzades no evidencien una presència rellevant de factors de vulnerabilitat en les etapes prèvies a l'inici del procés migratori. En aquest sentit, és el propi procés el que provoca una fractura en les seves relacions socials i familiars, així com una mobilitat descendent en la situació laboral. S'evidencia així una desqualificació laboral respecte a la situació d'origen que ve accentuada per una forta divisió sexual del treball en la societat d'acollida. Per exemple, en el cas de l'home entrevistat passa d'un treball qualificat en la construcció al peonatge, mentre les dones passen de treballar dins l'àmbit socio-sanitari i la docència universitària, al cuidat domèstic i en un cas al treball sexual. Relacionat amb aquest procés, s'evidencia també que totes les persones entrevistades tenen un nivell de qualificació força superior als treballs que realitzen en la societat d'acollida. Així migrant cubana referint-se a la seva professió en la societat d'origen: *“soy profesora, era docente de capacitación en Dirección de empresa. Dirección de empresa, se divide en marketing, y de comportamiento organizacional (trabajo en grupo) Además daba clases de comunicación en la universidad”*. En la descripció de la seva activitat anterior, cal subratllar l'ús del present al referir-se a la seva categoria professional, en contrast amb l'ús del passat per descriure en què consistia la seva activitat. En contraposició, el seu treball actual es desenvolupa dins l'economia informal del cuidat domèstic, el que justifica introduint una interpel·lació a l'ètica del cuidat: *“Mira en casa de esta señora, Tere, yo la*

limpiaba, le fregaba, le cambiaba, a mi no me molestaba para nada, mira cuando tú estás con una viejita, Hay que ponerse en el lugar del otro de que no es una viejita cualquiera, podría ser mi tía, o la madre mía, o que cualquiera la estuviera apoyando, porque podría ser otra persona.”

Suport social

No s'observa un patró de distribució del suport social formal (insitucional i tercer sector) en funció de la distinció barri cèntric-perifèric, però sí en canvi del suport informal (xarxes familiars, d'amistat i coneguts), on s'evidencia una major territorialització en el barri cèntric, mentre els migrants del barri perifèric tendeixen a connectar amb xarxes de paisatge i coneguts repartides pel conjunt de la ciutat.

Respecte al suport formal, cal destacar el paper de les organitzacions del tercer sector en la provisió de suport material i informacional, destacant la quasi nul·la presència de suport institucional, que acostuma a derivar els casos a organitzacions del tercer sector. En aquest sentit, la migrant cubana comentava : *“Vine aquí a servicios sociales del barrio y me enviaron a Cáritas, porque yo vine a buscar trabajo, y en este momento aquí no había nada de eso... pero como no tenia papeles...tu me entiendes? Entonces, claro, qué es lo que me pueden mandar, a instituciones, ellos (Cáritas) si tienen más posibilidades de encontrar una persona aquí o allá... porque si tienes algún problema Caritas te ayuda”* o en els cas de la migrant subsahariana referint-se a una associació del barri de Ciutat Meridiana: *“ todos los lunes nos vamos ahí, nos ponemos en la mesa y nos traen papeles para ver las personas que necesitan trabajadores y si te interesa algo lo apuntas en tu papel y depuse te dan teléfono y llamas y te dan citas”*

Respecte al suport informal, s'evidencia la seva importància en la provisió de suport material, informacional i emocional, a través de la mobilització de xarxes familiars en la societat d'acollida, amistats i coneguts (en molts casos encavalcades amb xarxes de paisanatge). Per exemple, en l'accés al primer habitatge es constata un pes determinant l'existència de xarxes d'acollida prèvies. La migrant subsahariana al relatar-nos la seva arribada ens comentava com l'accés a la primera casa on residí fou *"A través de una tía de mi pueblo, cuando llegue está tía si que vino a cogerme"*⁷ No obstant això, si bé aquestes xarxes han mantingut un rol important en direccionar els processos de mobilitat residencial, del seu anàlisi no s'evidencia que condicionin el desig de permanència en el territori. Fins i tot, la pressió grupal dels connacionals pot arribar motivar un desig de mobilitat, en paraules de la mateixa migrant: *"ella tiene muchos años aquí y todas las guineanas y guineanos están ahí en casa hablando de los demás, pues yo quise un día discutir con ellos que cada uno salimos lejos que cada uno tiene que ocuparse de sus problemas que cada uno tiene que pensar de si mismo, y cuando venimos aquí, venimos a ver a la tía, venimos a hablar, por eso yo digo a la tía que tengo que salirme de aquí"*

S'evidencia a més la importància de les xarxes de paisanatge en el suport informacional per accedir al mercat laboral. Així el migrant xilè comentava: *"el primer trabajo fue de casualidad, yo tenía una amiga chilena que trabajaba en un mercado y ella conocía a un chico que necesitaba alguien en construcción, en el mercado de Santa Eulalia (Guinardó)."* Mentre la migrant subsahariana aconseguia treballar a partir dels connacionals amb qui compartia pis: *"Si, me dijeron como tu vas a vivir así, aquí es muy difícil, ya has cogido la habitación, no tienes que comer y eres una mujer, vamos te vamos a enseñar en un sitio y me enseñaron ahí"*

⁷ La terminologia de parentiu emprada pels entrevistats no sempre es correspon a una filiació real, en alguns casos remet a graus de parentiu llunyans i en altres a un parentiu fictici. Per exemple, en el cas de la migrant subsahariana, el terme "tia" es emprat per referir-se a una persona provinent del seu mateix poble que manté una posició significativa en la xarxa de paisanatge pel temps que porta residint a la societat d'acollida.

y empecé ahí”. En el cas de la migrant cubana, l'accés al primer treball així com a l'habitatge es realitzà també a partir del contacte amb connacionals: *“Vine a ver unas amistades que conocía aquí...que cuando voy a Barcelona tuve que ir para hacer trámites de extranjería, necesitaba unas hojas con unos membretes para que diga que de Eslovaquia vine para acá y entonces en la cola conocí a una señora, una cubana al fin, y le comenté que estaba buscando trabajo y demás y entonces me consiguieron unas horas, en casa de una señora acá en la Barceloneta.”*

Un altre font de suport informacional rellevant que apareix a mesura que augmenta el coneixement del territori, és l'exercit per xarxes de coneguts Així, la migrant cubana en referència a les estratègies desenvolupades per accedir a treballs responia *” por medio de amigas de Tere he conseguido algunas casa para limpiar de aquí del barrio de La Barceloneta”* o en el cas de la migrant colombiana que utilitzava els contactes obtinguts en el sector del treball domèstic per trobar noves oportunitats: *“yo trabajo por mi cuenta, entonces por medio de las casas que he ido he hecho suplencias; ¡Ay! Mira ¿Qué me he quedado sin trabajo! si sabes de alguna amiga tuya, una compañera de trabajo, me lo dices; ¡Ah! bueno listo, me decían las señoras a donde iba a trabajar, entonces así es como me he ido haciendo mis trabajos”*

Les xarxes de coneguts també poden ser una font de suport material, així en el cas de la migrant colombiana en referència a les dificultats per recollir als seus fills a l'escola a conseqüència de la seva jornada laboral ens relatava: *“cuando tu trabajas o tienes que hacer una cosa a veces no la podía recoger, entonces yo le pedía el favor a una madre, ay por favor, como se que sus hijos estudian ahí, bueno estaba segura, porque pues es difícil ¿eh? Confiar-le tu hijo a otra persona; por favor me la recoges que ya llego en cinco o diez minutitos; si vale tranquila”*

El suport emocional és una de les tipologies que es veu més afectada per la fractura relacional del procés migratori, per què tal i com explica la migrant colombiana *“cuando estás recién llegada no conoces a nadie, no tienes con quien hablar”*. La reconstrucció de xarxes provisionals es realitza sovint a través de familiars, connacionals o altres migrants amb qui poden identificar sentiments comuns associats al procés migratori. Per exemple, en el cas de la migrant colombiana el suport emocional era exercit per una *“chica peruana, bueno porque ella porque también era ella con su niño yo con mi niña, bueno la una lloraba encima del hombro de la otra”*. Tanmateix la majoria de persones entrevistades expressaven un sentiment de solitud i una xarxa de suport emocional reduïda. Tot i que no ha aparegut en els casos seleccionats, en altres entrevistes a migrants realitzades en altres ciutats dins el context de la EXURB s’ha detectat que les organitzacions del tercer sector poden actuar també com fonts provisionals de suport emocional en els casos de persones recent arribades.

Estratègies de supervivència

Respecte al tipus d’estratègies identificades destaquen les acumulatives, especialment l’estalvi econòmic, i les adaptatives, com la generació de sentiment de pertinença al barri i l’ús de les xarxes familiars, socials de paisanatge, per l’accés a l’habitatge o a determinades prestacions socials; per exemple la migrant cubana va obtenir l’empadronament gràcies al suport del seu germà: *“cuando estaba con mi hermano, mi hermano se ocupó del tema...porque él está empadronado porque tiene sus papeles de trabajo y todo, entonces él se encargó de hacer el trámite en la Generalitat.”*

Respecte a les diferències observables entre barris, en les entrevistes a migrants que habiten en el barri central aquests estableixen una major identificació amb el territori, i feien un ús més

intensiu del mateix. Per exemple, el migrant xilè es considerava partícip del barri en tant que participava de la seva vida comunitària: “*me siento parte del barrio porque si me invitan a actividades participamos, en el Carnaval o en las fiestas mayores, en las cosas que hacen en el ocupa también participamos, en talleres de cerámica, por ejemplo, voy con Paulina. Pero en cuestiones como si me siento parte del barrio porque la gente me conoce y eso, no tanto así no, después de este carnaval hay gente que me saluda...*”. Els fills tal i com apareix en la citació anterior i en altres entrevistes esdevenen un dels elements mediadors en la generació de sentiment de pertinença. Un altre patró detectat és la identificació d'elements comuns amb el territori d'origen, per exemple la migrant cubana afirmava: “*me gustó el barrio porque tiene la playa, es bonita, y yo soy de la playa*”. Un altre element de diferència respecte als barris perifèrics, és el major ús del barri com a espai d'oci: “*Voy a la Playa, al parque de la Ciudadella, al Mercado. A dar una vuelta a la Rambla, a los restaurantes chilenos que hay por aquí en el centro*”.

Aquest major identificació amb el territori desenvolupa un major desig de permanència en el territori. Tanmateix, la pressió gentrificadora està afavorint la seva expulsió. En el cas de la migrant cubana que en el moment de l'entrevista feia pocs dies que havia marxat del barri davant la impossibilitat d'accedir a un lloguer assequible ens explicava: “*Bueno, ahora lógicamente dejaré de andar un poco por aquí por el barrio, aunque pienso que algún día podría volver, a mi me gusta, lo que pasa es que si vas a alquilar una habitación aquí es más caro, aquí en Barceloneta es más caro, pero a mi me gusta vivir aquí, aquí en Barceloneta, este es un lugar tranquilo, a mi me gusta aquí.*” Aquesta pressió gentrificadora també l'havia patit el migrant xilè reflectida en els problemes amb la immobiliària: “*cuando quise ponerme al día, cuando tuve el dinero, el dueño del piso me decía mira yo no tengo nada que ver, tienes que hablar con el administrador de fincas, y fui a hablar con el administrador de fincas, y le dije*

oye te traigo 1500 para ponerme al día, y me dijo no yo no te lo puedo recibir, yo quiero que tú te vayas de allí. Y yo pienso por qué, si el piso está bien, y yo llevo viendo...mi madre lleva viviendo allí cuatro años”

En aquest sentit, els migrants entrevistats desenvolupaven un ús de les possibilitats que ofereix l'estructura d'oportunitats del barri cèntric, especialment per a l'adquisició de mitjans de supervivència. Tanmateix, constaten les dificultats per romandre al barri donat l'augment del preu de l'habitatge derivat de la pressió gentrificadora que exerceix el mercat immobiliari. Així en un dels participants feia referència a la situació de *mobbing* immobiliari, mentre la segona entrevista el participant acabava de marxar del barri per la impossibilitat de seguir sufragant el lloguer.

En canvi, a partir de l'anàlisi de trajectòries de migrants en barris perifèrics, no s'evidencia que el fet de viure-hi agreugi la condició de vulnerabilitat; tanmateix, a partir de les consideracions que fan els entrevistats podem considerar que la seva capacitat inclusiva és més baixa que els cèntric. En aquest sentit, es visibilitza que la vinculació amb l'estructura d'oportunitats del territori és dèbil, i la satisfacció de necessitats (consum, oci, feina) s'acostuma a realitzar en altres barris de la ciutat. No es desenvolupa un sentiment de pertinença territorial i la hibridació amb la població autòctona és més dèbil, fet possiblement derivat de la funcionalitat eminentment residencial del territori.

Conclusions

De l'anàlisi de les entrevistes del col·lectiu seleccionat s'evidencia com en les trajectòries d'inclusió el principal factor de vulnerabilitat es troba associat a la situació d'indefensió legal

i social que pateixen els migrants que no tenen regularitzada la seva situació administrativa, mentre que no s'evidencia una relació entre vulnerabilitat i factors associats al cicle vital previ a l'inici del procés migratori. En aquest sentit, l'evolució de la trajectòria es troba fortament vinculada al projecte de regularització/migració..

Un altre element que sobresurt en l'anàlisi de les trajectòries és la seva component generitzada. El desenvolupament del procés migratori accentua la divisió sexual del treball, donades les característiques de l'oferta laboral en la societat d'acollida: construcció i manteniment per als homes i cuidats i neteja en el cas de les dones. A aquest factor cal afegir les dificultats de conciliar vida laboral i familiar, que segueix uns patrons fortament marcats pel gènere, i la tipologia de les xarxes d'amistats i coneguts de les persones migrants, amb una forta tendència a l'homofilia per gènere i paisanatge.

S'evidencia també en els casos estudiats, un dèficit d'inclusivitat dels mecanismes de suport institucional i una derivació a les institucions del tercer sector que són encarregades de realitzar les tasques d'acompanyament i suport informacional. A més del tercer sector, entre les xarxes de suport social mobilitzades destaquen les de paisanatge, especialment en l'accés al primer habitatge i la primera feina, i les xarxes de coneguts, importants en la recerca existosa de suport informacional, tal i com afirma la teoria de la fortaleza dels vincles dèbils de Granovetter (1973).

De l'anàlisi de les trajectòries es confirma que existeix una forta vinculació forta entre territori i mecanismes d'inclusió, i una menor incidència de factors territorials exclusògens. Així doncs, en el barris i col·lectius analitzats, l'estructura d'oportunitats del territori no agreuja la condició de vulnerabilitat, tot i que mostrin una capacitat inclusògena diferent. Els

resultats mostren una major tendència inclusògena del barri cèntric respecte al perifèric, presentant el primer tres actius que no es troben presents en la perifèria: la mixicitat d'usos, la diversitat poblacional i la centralitat. En canvi la major homogeneïtat poblacional, la monofuncionalitat exclusivament residencial i la perifericitat esdevenen elements desincentivadors en el cas del barri perifèric. No obstant això, aquesta hipòtesi, rellevant per l'objecte d'estudi, no es troba suficientment fonamentada a partir de les dades analitzades malgrat que apunten la tendència, per la qual cosa considero que caldria ser explorada incorporant un major número de casos.

Tanmateix, en el barri cèntric s'observa una dinàmica gentrificadora amb efectes exclusògens en forma d'èxode residencial dels col·lectius econòmicament desavantatjats; en canvi en el barri perifèric s'observa una dinàmica de compactació poblacional i residencial que pot donar lloc a dinàmiques de segregació dins el barri, donat l'èxode de població jove i l'atracció de població migrant pel baix preu relatiu de l'habitatge. En aquest sentit, un element que no havíem considerat en el disseny inicial de la recerca, però que ha aparegut emergentment és que la dinàmica el mercat immobiliari està afectant les capacitats inclusògenes dels barris

Al reduir l'exposició de resultats a l'anàlisi del col·lectiu migrant, no he incorporat altres dimensions que han resultat rellevants per col·lectius amb trajectòries molt més arrelades en el territori (gent gran, aturats de llarga durada,...). Tot i tractar-se doncs de trajectòries poc territorialitzades, al tenir una alta mobilitat i un assentament recent, s'evidencia la importància de la generació de sentiment de pertinença en el territori, així com la mobilització de diferents estratègies per assolir-lo: participació en la vida comunitària, recerca d'elements comuns amb la societat d'origen o el rol exercit pels fills com a facilitadors de la inclusió territorial. Nogensmenys, cal tenir en compte que cap dels dos barris seleccionants no presenta un

estigma territorial fort ni una percepció de conflictivitat manifesta, el que facilita la generació d'un sentiment de pertinença territorial.

A partir de l'anàlisi s'evidencia que l'escala barrial és significativa per a l'anàlisi de les trajectòries d'inclusió/exclusió dels col·lectius vulnerables. En aquest sentit, es constata que l'anàlisi de l'exclusió social urbana no pot reduir-se a variables estructurals socio-demogràfiques, sinó que ha d'incorporar dimensions simbòliques (com la generació de sentiments de pertinença) i processos meso-relacionals, com els relacionats amb la provisió de suport social i l'anàlisi d'estratègies de supervivència.

Finalment, considero que la metodologia proposada pot resultar rellevant per l'anàlisi de la dimensió territorial de l'exclusió social urbana a partir de l'explotació de la dimensió comparativa entre col·lectius desfavorits i barris de diferents ciutats, en vistes a afavorir el disseny de polítiques i accions comunitàries facilitadores de la inclusió social.

REFERÈNCIA BIBLIOGRÀFICA

Alguacil, J. (2006) *V Informe FUHEM de Políticas Sociales: La exclusión social y el estado de bienestar en España*. Madrid: FUHEM

Andersson, Roger (2007) “Neighbourhood Effects and the Welfare State. Towards a European research agenda?” Paper for the conference *Neighbourhood Effects Studies on the Basis of European Micro-data* at Humboldt University of Berlin on March 29 and 30, 2007 (Draft version)

Arias, Francisco et al. (2000) *La desigualdad urbana en España*. Madrid: Ministerio de Fomento.

Barron, Ana (1996) *Apoyo Social*. Madrid: Siglo XXI

Bonet i Martí, Jordi (2006) “La vulnerabilidad relacional: análisis del fenómeno y pautas de intervención” en *REDES- Revista hispana para el análisis de redes* Vol.11, No 4

Bonet i Martí, Jordi et Gómez, Gabriela del Valle (2007) “Entre la gentrificación y la homogeneización: un análisis comparado de las dinámicas de exclusión social urbana” Ponencia presentada en *el IX Congreso Español de la Sociología Barcelona* organizado por la Federación Española de Sociología

Bourdieu, Pierre et Wacquant, Loïc (2001) *Las argucias de la razón imperailista*. Barcelona: Paidós

Buck, Nick(2001) “Identifying Neighborhood Effects on Social Exclusion” en *Urban Studies*, vol 38. No 12, pp. 2251-2275

Castel, Robert (1995) “De la exclusión como estado a la vulnerabilidad como proceso.” En *Archipiélago. Cuadernos de crítica de la cultura* No 21

Cortés, Luís et al. (2003) *La exclusión multidimensional en el espacio urbano : investigaciones de base para la elaboración del Plan de Lucha contra la Exclusión Social en la Comunidad de Madrid*. Madrid: Comunidad de Madrid.

Filgueira, Carlos et Kaztman, Ruben (1998) *Una mirada crítica al “Assets-vulnerability Approach Orígenes, aplicaciones y posibles innovaciones* Montevideo: CEPAL

Filgueira, Carlos et Kaztman, Ruben (1999) *Marco conceptual sobre activos, vulnerabilidad y estructura de oportunidades* Montevideo: CEPAL.

Filgueira, Carlos. (2001) “Estructura de oportunidades y vulnerabilidad social. Aproximaciones conceptuales recientes” en *Seminario Internacional Las diferentes expresiones de la vulnerabilidad social en América Latina y el Caribe* Santiago de Chile, 20 y 21 de junio de 2001

Flyvbjerg, Bent (2004) “Cinco malentendidos acerca de la investigación mediante los estudios de caso” en: *Reis: Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. No 106 pp. 33-62

Glaser Barney et Strauss, Anselm (1967) *Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Mill Valley: Sociology Press

Jargowsky, Paul (2001) *Sprawl, Concentration of Poverty, and Urban Inequality* draft of Gregory Squires, ed., (2001) *Urban Sprawl: Causes, Consequences and Policy Responses* Washington, DC: Urban Institute

Granovetter, Mark (1973). "The strength of weak ties" en *American Journal of Sociology*. N°78 pp. 1360-1380.

Katzman, Ruben (2000) *Notas sobre la medición de la vulnerabilidad social* Montevideo: Universidad Católica de Uruguay Documentos de Trabajo IPES No 2

Katzman, Ruben (2001) "Seducidos y abandonados: el aislamiento social de los pobres urbanos" en *Revista del Cepal* No 75

Kazepov, Yuri (coord.) (2005) *Cities of Europe Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Oxford: Blackwell Publishing

Laparra Navarro, Miguel (2000) "Una perspectiva de conjunto sobre el espacio social de la exclusión: el caso de Navarra en el contexto español de precariedad integrada." en *Documentos de trabajo (CSIC. Unidad de Políticas Comparadas)*, No. 5

Leal, Jesús (2002) "El crecimiento universal de la ciudad excluyente" en *Ciudad y territorio: Estudios territoriales*, No 133-134,, pp. 453-457

Manski, Charles. (2000). "Economic Analysis of Social Interactions" en *Journal of Economic Perspectives* No 14, pp. 115-136.

Moser, Caroline O. (1998) *The asset vulnerability framework: Reassessing urban poverty reduction strategies* Washington DC: The World Bank

Moser, Caroline O. (2006) *Asset-based Approaches to Poverty Reduction in a Globalized Context An introduction to asset accumulation policy and summary of workshop findings* Washintong: The Brookings Instiution

Murie, Alan et Musterd, Sako (2004) "Social Exclusion and Opportunity Structures in European cities and Neighbourhoods" en *Urban Studies* No 41(8) pp. 441-1459

Perez Yruela, Manuel et al. (2002) *Pobreza y Exclusión Social en Andalucía*.Córdoba: CSIC

Perez Yruela, Manuel et al. (2004) *Pobreza y Exclusión Social en el Principado de Asturias* Córdoba: CSIC

Sen, Amartya K. (1992) *Sobre Concepto y medidas de Pobreza* Biblioteca Virtual y Enciclopedia de las ciencias sociales, económicas y jurídicas

Sen, Amartya K. (2000) *Social exclusion: concept, application, and scrutiny* Office of Environment and Social Development Asian Development Bank

Subirats, Joan (2005a) “La implicación social ante los retos de la exclusión” document publicat pel CLAD Centro Latinoamericana de Administración para el Desarrollo.

Subirats, Joan (dir) (2005b) *Perfils d'exclusió social urbana*. Bellaterra: Publicacions de la UAB

Subirats, Joan (2006) “¿Es el territorio urbano una variable significativa en los procesos de exclusión e inclusión social?” en *IV Seminario de Investigación en Ciencia Política UAM* Madrid

Wilson, William Julius (1987) *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago: The University of Chicago Press

NORMAS BÁSICAS PARA COLABORACIONES EN LA REVISTA PAPERS

1. Los artículos que se remitan a la revista deberán ir mecanografiados a doble espacio y en hojas DIN A4, con un promedio de 30 líneas con 70 caracteres por línea, debiendo tener una extensión máxima de 25 páginas.
2. Las recensiones o críticas de libro no pueden superar las 5 páginas, y debe especificarse en ellas el autor, el título, la editorial, el lugar y la fecha de publicación de la obra recensionada, así como el nombre, los apellidos y la dirección de contacto del autor de la crítica.
3. Es imprescindible que se envíen cuatro copias del texto (las cuales no serán devueltas al autor), en soporte de papel, por correo ordinario, a la siguiente dirección:

PAPERS. Revista de Sociologia
Departament de Sociologia. Ed. B
Universitat Autònoma de Barcelona
08193, Bellaterra (Barcelona)

Sólo en el caso que un artículo supere la fase de evaluación y sea aceptada su publicación, se requerirá el documento digitalizado a su autor.

4. Los artículos irán precedidos de un breve resumen o *abstract* del trabajo, que no exceda las 100 palabras, y una serie de palabras clave, ambos en castellano o catalán (lengua original del artículo) y en inglés.
5. Los artículos han de ser inéditos.
6. Las propuestas de contribuciones enviadas a la revista *Papers. Revista de Sociologia* no pueden ser enviadas simultáneamente a ninguna otra publicación.
7. Con la finalidad de garantizar la imparcialidad en la selección de los artículos para publicar, todas las contribuciones tienen que ser enviadas de forma anónima a las personas evaluadoras. Para proteger el anonimato, el nombre del autor, los datos personales y la afiliación institucional tienen que constar en una sola hoja de cubierta y no en las cuatro copias de los artículos que se tienen que enviar.
8. Todos los trabajos recibidos son analizados por tres personas evaluadoras externas, de acuerdo con criterios estrictos de calidad científica. El Consejo de Redacción decide la publicación de los artículos en base a los informes emitidos y, posteriormente, comunica su resolución a los autores y autoras.
9. En el caso de que se acepte un artículo para su publicación, las pruebas de imprenta serán enviadas al autor o a la autora y deberán ser devueltas a la secretaría de la revista en el plazo máximo de dos semanas, con las oportunas correcciones indicadas.
10. Para cualquier duda o aclaración, puede llamarse al teléfono 93 581 12 20, de 10 h a 14 h, de lunes a viernes, o bien mandar un correo electrónico a la siguiente dirección: r.papers.sociologia@uab.es.

